
TAKÁCS LÁSZLÓ

Szent Jeromos és Szent Ágoston vitája a fordításról

During the revision of the earlier translation of the Book of Jonah St Jerome changed the name of the fast-growing plant referred to in the story. In his version it is ivy that sprang up and perished in a day instead of gourd. St Augustine (Bishop of Hippo) wrote a letter to St Jerome expressing his discontent about the ivy-version. According to his argumentation disturbance broke out among the Greek and Roman Christian communities in the city of Oia as a result of the differences of the translations: the Greeks used the version of Septuaginta (gourd), while the Romans used the new St Jerome-translation (ivy). In his response St Jerome rejects St Augustine's criticism and explains what his reason was for his departure from the customary text. The paper tries to illustrate that St Jerome, who knew the plant properly, favoured the Latin-speaking communities of Europe, when he inserted the word ivy into the text.¹

A következő részletet olvassuk Babits Mihály *Jónás könyve* című versében:

Tudnivaló pedig itt hogy kimenne
a városból Jónás, ül vala szembe,
a város ellenébe, napkeletnek,
árnyékban, mert *egy nagylevelű tőknek*
indái ott fölfutva egy kiszáradt,
hőségtől sujtott fára, olyan árnyat
tartottak, ernyőt eltikkadt fejére,
hogy azalól leshetett Ninivére
fátylában a nagy fények fonta ködnek.
S örüle Jónás módfelett a tőknek.

¹ A publikáció az MTA-SZTE Antikvitás és Reneszánsz: Források és Recepció Kutatócsoport (TK2016-126) támogatásával jelent meg.

Aztán egy reggel, hajnaltájra, szerzett
 a nagy Uristen egy kicsinyke férget,
 mely a töknek tövét megrágta volna
 és tette hogy indája lekonyulna,
 levele megpörögve kunkorodna
 s az egész tök elaszva szomorodna.
 Oly vékonyá fonnyadt, amily nagyra felnőtt:
 nem tartott többet sem árnyat, sem ernyőt.

Majd nem sokkal később:

S monda az Ur Jónásnak: „Lásd, valóban
 méltán busúlsz s vádolsz-e haragodban
 a széleslombu, kövér tök miatt,
 hogy hús árnya fejedről elapadt?”
 S felelt, kitörvén Jónásból a méreg:
 "Méltán haragszom azért, mígcsak élek!"²

Az első probléma, amellyel óhatatlanul szembesülünk, az, hogy milyen növényre gondolt Babits, hiszen tökféle akad bőségesen a Földön, és persze nem kevés a Kárpát-medencében is. Ennek a töknek indái vannak, „nagylevelű”, „széleslombú” és „kövér”. Mindezek a jelzők leginkább persze az úri tökre vagy a sütőtökre illenek, bár fontos tudni, hogy Amerika felfedezése előtt Európában egyetlen tökfélét ismertek, a lopótököt.³ Babitsnak mindenesetre nem saját leleménye volt, hogy a kiszáradt fára, amelynek tövébe Jónás letelepedett, egy nagylevelű tök fut fel hirtelen, majd fonnyad el az Úr akaratóból, hanem így szerepel ez az epizód a bibliai *Jónás könyvében* is.⁴

Ahhoz, hogy a kérdés összetettségét érzékeljük, érdemes néhány alapvető dolgot leszögezni. Mivel a világ legismertebb és legtöbbet fordított műve a Biblia, szent szöveg, amelynek különleges, sugalmazott státusát sohasem vonták kétségbe a hívők. Emiatt, ha más nyelvre fordították szövegét, a fordítóknak különleges gondossággal kellett eljárniuk, mivel a bibliai szövegek közt már eleve bonyolult intertextuális kapcsó-

² Babits Mihály, *Jónás könyve, Negyedik rész, 27–44, 55–60.*

³ HEISER (1979: 11).

⁴ Jón 4,6–7.

latok voltak, amelyeket csak tovább erősített a bibliai hermeneutika, az exegézis, vagy éppen a bibliai topológia. A Biblia esetében tehát egyszerre kell számolnunk a szöveg különleges jelentőségével, a fordítások és értelmezések eltéréseinek hermeneutikai okaival és teológiai következményeivel. Mindezek a szempontok még fontosabbá tesznek egy olyan, esetleg másodlagosnak tűnő kérdést is, mint hogy milyen növény nőtt Jónás feje fölé, hogy árnyékot adjon neki.

Ha megnézzük a jelenleg használatos magyar nyelvű Biblia-fordítások szövegét, zavarbaejtő változatossággal találkozunk. Károlyi Gáspár fordítása szerint: *Az Úr Isten pedig egy tököt rendele, és felnöve az Jónás fölé...*⁵ Káldi György fordításában pedig: *És az Úr Isten borostyánt növeszte, mely fölfuta Jónás feje fölé...*⁶ Az 1996-ban kiadott katolikus Biblia szövege szerint: *Az Úr parancsára egy ricinusbokor nőtt Jónás fölé...*⁷ A magyar nyelvű zsidó biblia szerint: *Az Örökkévaló Isten meg odarendelt egy ricinuszfát...*

Hasonló a helyzet a többi nyelven elérhető Biblia-fordításokkal is: Luther fordítása szerint „eine Staude”, vagyis cserje nőtt ott, a klasszikus angol fordítás, a King James szövege szerint tök („gourd”), a Christian Standard Bible szerint egy növény („a plant”), a Contemporary English Version szerint „szőlőtőke” („a vine”), a 2000-ben kiadott Schlachter-féle fordítás szerint: „eine Rizinusstaude (oder ein Wunderbaum)”, az egyik ismert spanyol fordítás szerint „una calabacera” („tök”), a genfi francia fordítás szerint „le ricin”, a 2006-os olasz fordítás szerint pedig „un ricino”, és a sort valószínűleg még hosszan lehetne folytatni. Legalább hatféle értelmezéssel találkozhatunk tehát: tök, borostyán, repkény, ricinus, szőlőtőke vagy általánosságban (valamilyen) növény.

Az eltérő fordítások eredete természetesen az ókorra nyúlik vissza, és a kérdés jelentőségét megemeli, hogy két nyugati egyházatya közt vita támadt a kérdésben. Szent Ágoston, az észak-afrikai Hipponé püspöke levelet írt e hely fordításával kapcsolatban az ekkor már Betlehemben

⁵ Vö. <http://szentiras.hu/KG/Jón3,1-4,11>

⁶ Vö. <http://kaldibiblia.account.hu/keret.cgi?jon/szoveg.htm>

⁷ <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Szenti-biblia-szent-istvan-tarsulat-forditasa-1/jonas-konyve-E269/jon-4-E2BA/>

élő Szent Jeromosnak, aminek közvetlen előzménye az volt, hogy Jeromos – Damasus püspök kérésére – még a 380-as években elkezdte revízió alá venni a Biblia addigi latin fordításainak szövegét, és mivel tudott görögül, Órigenés *Hexaplájára* és a héber szövegre támaszkodva új szövegváltozatot készített, sőt, e szövegekhez kommentárt is írt. Jónás könyvét 386 és 390 közt fordította le,⁸ amelynek szövege 391 után kezdett ismertté válni, és 397-ben adta ki a hozzá írt kommentárt.⁹ A Jónás fölé nőtt növény pontos meghatározása körül kialakult ókori vitával bőven foglalkozott a szakirodalom. A hazai kutatók közül legutóbb Heidl György közölt több tanulmányt is,¹⁰ amelyekben elsősorban azt a kérdést vizsgálta, hogy Szent Jeromos miért változtatott meg egy olyan motívumot, amely nemcsak a keresztények körében élő szóbeli és írásbeli hagyományban, hanem az ikonográfiában is közismert és elterjedt volt, ahogy azt 3. századi keresztény szarkofágok Jónás-faragványai, késő-ókori mozaikok, vagy éppen a pécsi keresztény sírkamra töredékes freskója is bizonyítja, s amelyek egyértelműen azt támasztják alá, hogy a korai keresztény hagyományban a lopótök-motívum széles körben elterjedt. Heidl György értelmezése szerint az ekkor már a Szentföldön élő tudós presbitert valamiféle „tudós gőg” ragadta magával, ami miatt úgy gondolta, mindenkinél jobban tudja, hogy az európai növények közül melyikhez hasonlít az az Európában egyébként nem honos növény, amelyet Jónás feje fölé növesztett az Úr.¹¹ Állítását – ismerve Jeromos egyéniségét – nincs okunk kétségbe vonni, a továbbiakban azonban arra teszünk kísérletet, hogy ezt a magyarázatot további lehetséges okokkal

⁸ KELLY (2003: 243).

⁹ KELLY (2003: 336).

¹⁰ HEIDL (2000: 41–47), HEIDL (2001: 235–240), HEIDL (2005a: 229–235).

¹¹ HEIDL (2005a: 235) végkövetkeztetése: „Minden nagyrabecsülésünk ellenére ki kell mondanunk, hogy Jeromos a Jónás könyvében fontos szerepet játszó növény nevének fordításakor tudományos magyarázattal ellátott tudománytalan megoldást adott, és semmi nem indokolta, hogy túlterjeszkedjék hatáskörén és ilyen irányban térjen el a bibliafordítói és keresztény ikonográfiai hagyománytól. Sem a tudományosság követelményrendszere, sem az egyházi közösség egysége nem sérült volna, ha Jeromos hűséges marad ehhez a hagyományhoz. Ő azonban talán túlságosan ügyelt arra, hogy kortársai a szentírástudomány egyedüli szaktekintélyének ismerjék el, és ezért minden alkalmat megragadott hozzáértésének igazolására. A Jónást beárnyékoló növény esetében is ezért tért el a bevett fordítástól.”

egészítsük ki a jeromosi fordítási, egzegetikai¹² és irodalmi elvek figyelembe vételével. Mindehhez érdemes röviden fölidéznii a vitát:

Szent Ágoston a 104. levelében a következőket írja:

Egyébként jobban szeretném, ha inkább a Septuagintának nevezett kanonikus görög szövegeket tolmácsolnád. Komoly dolog ugyanis, ha a te fordításod kezdik el egyre gyakrabban olvasni [...], hisz a latin közösségek egész mást fognak hallani, mint a görögök, különösen azért, mert aki ellentmond, azt könnyen megcáfolják egy görög nyelvű, vagyis a legismertebb nyelven írt kódex alapján. Ha pedig valakit valamiféle szokatlan módon fölkavar a héberből fordított szöveg, ha hamisan megrágalmazzák, ritkán vagy éppenséggel sohasem folya-
modhat a héber eredetihez, hogy a szemére vetett tévedést visszautasítsa. [...]¹³

Majd kérése nyomtatékosítására elmesél egy nem sokkal korábban meg-
estt történetet:

Egyik püspöktestvérem, mikor úgy határozott, hogy az ő előjáróságában a te fordításodból olvassanak föl, valami olyasmit olvastatott, amit te teljesen másképp fordítottál Jónás prófétánál, mint ami az emberek fejében és emlékezetében meggyökeresedett, s amit oly sok nemzedéken keresztül idézgettek. Akkor zűrzavar támadt a nép közt – különösen a görögök vádaskodtak –, és a püspök arra kényszerült (Oea volt ez a város), hogy a zsidók tanácsát kérje ki. Ők pedig vajon járatlanságból vagy rosszindulatból válaszolták azt, hogy a héber kódexekben az van, ami a görög és a latin kódexekben áll és olvasható? Minek folytatni? Az ember, aki egy hibát kíván kijavítani, arra kényszerül, hogy a nagy veszedelem után ne maradjon hívősereg nélkül. Ezért nekem is úgy tűnik, hogy néhány dologban te is tévedhettél. [...]¹⁴

Hogy kritikája élet elvegye, még hozzáteszi, hogy:

¹² Ebbe az irányba hajlik egy a tök növény irodalmi művekben megfigyelhető jelentésével foglalkozó munka: NORRMAN –HAARBERG (1980: 28).

¹³ Ágoston levele Jeromoshoz, 104, 4. A magyar fordítás forrása: JEROMOS (2005: 2: 72)

¹⁴ Ágoston levele Jeromoshoz, 104, 5. JEROMOS (2005: 2: 73).

Aztán persze nem kis hálát adunk Istennek a munkádért, hogy az evangéliumot görögből lefordítottad, mivel (szinte majdnem az egészben) egyetlen hibát sem leltem, mikor a göröggel összevettem. [...]

Majd így folytatja:

[...] szeretném, ha méltóztatnál fölvilágosítani, mi a véleményed arról, hogy sok dologban ugyan miért különböznek egymástól a héber és a Septuagintának nevezett görög szövegek. Sokat nyom ugyanis a latba az, ami így el tudott terjedni, s amelyet az apostolok is használtak, amit nemcsak maga a dolog bizonyít, hanem – emlékszem – te is megállapítottál.

Pár évvel később, hosszú hallgatás után, Jeromos végül válaszolt Ágoston kérdésére:

S hogy milyen elvet kell a Szentírás fordításakor követni, a fordítás leghelyesebb módjáról szóló könyvemben és a Szentírás különböző könyveinek kiadásai elé bocsátott rövid előszavaimban kifejtettem. Úgy vélem, az okos olvasót ezekhez kell irányítanom. [...] ahogy a héberben találtam, úgy fordítottam le a Szentírást. Ahol kétségeid támadnak, kérdezd meg a hébereket.¹⁵ 21. Erre ezt mondhatnád: mi van, ha a héberek vagy nem akarnak válaszolni, vagy hazudnak? A sok zsidó mind belenyugszik az én fordításomba? Nem akad senki, aki ismeri a héber nyelvet, vagy valamennyien azokat a zsidókat utánozzák majd, akiről azt meséled, hogy egy africai városkában az én gyalázásomra szövetkeztek össze. Leveledben efféle mesét szövögetsz [...]

– mondja Jeromos, majd idézi Ágoston levelének szövegét:

Azt mondod, hogy valamit rosszul fordítottam Jónás prófétánál, és a nép egy nem tetsző szó nyomán támadt zajos zendülése miatt a püspök majdnem elvesztette papi tisztét. [...] Ezután pedig kifejti, miért is fordította úgy a szöveget, hogy amiatt viszály támadt: Egy majd később ismertetett rövid kitérő után ezt mondja: [...] elégségesnek tartok annyit elmondani, hogy abban a részletben, amelyben a Septuaginta

¹⁵ Jeromos levele Ágostonhoz, 112, 22. JEROMOS (2005: 2: 160).

fordítói tököt, Aquila pedig a többiekkel együtt borostyánt fordított, vagyis *kittont* (*kissos*),¹⁶ amit a héber szövegben *ciceionnak* írnak, a szírek pedig általában *ciceiának* mondanak. Ez egy cserjeféle, széles levelei vannak, akárcsak a szőlőnek. Miután elültették, gyorsan apróbb fává terebélyesedik – ellentétben a tökkel és a borostyánnal – kacsok és nyúlványok segítségével nélkül, csak a törzse tartja. Szóról szóra magyarázva meg tehát az egészet: ha a *ciceiont* szerettem volna lefordítani, senki sem értette volna, ha tök-öt, olyasmit mondtam volna, ami nincs a héberben. Borostyán-t fordítottam, hogy a többi fordítóval összhangban legyek. Ha pedig a te zsidóid, ahogy állítod, vagy rosszindulatból, vagy tudatlanságból azt mondták, hogy a héber tekercekben ugyanaz van, mint amit a görög és latin kódexek tartalmaznak, akkor nyilvánvalóan vagy nem ismerik a héber betűket, vagy azért akartak hazudni, hogy nevetség tárgyává tegyék a tök-pártiakat.

A kihagyott részben Jeromos azonban tesz egy olyan utalást, ami világossá teszi, miért vette különösen zokon Ágoston kritikáját és az általa előadott történetet. Írt ugyanis még 397-ben kommentárt Jónás könyvéhez, amelyben elmondja, milyen következményei voltak annak, hogy a Septuaginta szövegén alapuló régi latin szöveget megváltoztatta. A kommentárban a következőt írta:

A Corneliusok igen régi nemzetségéből származó bizonyos Cantherius, vagy (ahogy ő dicsekszik vele) Asinius Pollio leszármazottja, állítólag szentségtöréssel vádolt meg Rómában, mert a „tök” (*cucurbita*) helyett „borostyánt” fordítottam. Félt ugyanis, hogy ha a tökök helyett borostyánok hajtanak, nem lesz majd, aminek az árnyékában titokban, sötétbe bújva vedeljen.¹⁷

Majd ezekkel a szavakkal folytatja:

Valóban szokás, hogy a tökből készült kis ibrikekre, amelyeket közismerten *saucomariának* hívnak, rá szokták festeni az apostolok képmását, s ez a bizonyos személy innen vette magának ezt az álnevet.¹⁸ Ha

¹⁶ A *kissos* és a borostyán azonosságáról: HORTON-SMITH (1895: 38–45).

¹⁷ Hieronymi *Commentarii in Jonam*, 4, 14. In: HIERONYMUS (1969).

¹⁸ *Canterius* gúnynéven említi Szent Jeromost ezt az azonosítatlan személyt. A *canterius* szó paripát, vagyis herélt mént jelent. HIERONYMUS (1996).

pedig olyan könnyen meg lehet változtatni a neveket, hogy a zendülő Cornelius tribunusok helyett a consul Aemiliusoktól eredőnek nevezzenek valakit, akkor furcsállom, hogy nekem nem szabad „borostyánt” fordítanom „tök” helyett.¹⁹

Ezután pedig következik az a magyarázat, amit aztán az Ágostonnak írt levélben megismételt, de ez a kommentárban még kiegészül egy olyan allegorikus magyarázattal, ami fényt vet arra is, miért „borostyánnak” fordította Jeromos a héber *ciceion* szót. Jónás Jeromos számára Jézus Krisztus előképe, és értelmezése szerint az ideig-óraig árnyat adó növény maga Izrael, amely csak gyenge gyökeret bocsát a talajba, megpróbál a magasba törni, de nem tud, majd elszárad, s mivel szárazság sújtja Jónást és a vidéket, mindez annak az előképe Jeromos számára, hogy új élet csak a keresztség vizéből fakadhat.

Ráadásul Jeromos számára fontos volt a lopótök és a borostyán hasonló természete, hiszen Jónás könyvében – ellentétben Babits versével – nem fára fut a növény, vagyis olyasmi történik a bibliai történetben, ami egyébként nem jellemző ezekre a növényekre, hiszen valójában mindkettőnek támasztékra van szüksége, míg a ricinus, ami tényleg a *ciceion* (vagy pontosabb átírás szerint *quqeion*) megfelelője, ezzel szemben Észak-Afrikában egészen magas fává képes növekedni, s nem szorul támasztékra. Jeromos tehát nyilvánvalóan tisztában volt azzal, hogy a „borostyán” éppúgy nem felel meg a héber eredetinek, mint a „(lo-pó)tök”, fontosabb volt azonban számára az, hogy fordítása a ricinust nem ismerő európai olvasónak is értelmezhető legyen, másfelől az, hogy az allegorikus értelemmel egybevágjon az általa adott változat, hiszen a *borostyán*, amely az Úr akaratából hamar elpusztul, valójában örökzöld növény, amely gyors halálával még hangsúlyosabbá teszi Isten mindenhatóságát.

Jeromos tehát bár minden valószínűség szerint tudta, hogy a héber eredetiben milyen növény szerepel, tudatosan döntött a változtatás mellett, miközben tisztában volt azzal, hogy az ő megoldása sem pontos. Fordításelméleti szempontból ezen a ponton a következő kérdések fogalmazhatók meg: Figyelembe kell-e venni fordításkor, hogy a megcél-

¹⁹ Hieronymi *Commentarii in Jonam*, 4, 15.

zott olvasóközönség ismerje az adott növényt? Kell-e számot vetni az adott növény (vagy bármi más – állat, szokás, kulturális jelenség) által sugallt konnotatív jelentéssel, vagyis szükséges-e figyelni a kulturális domesztikációra? S ehhez hasonló kérdések még hosszan sorolhatók.

A vitás pontokat összefoglalva tehát jól kirajzolódnak – egyetlen szöveghely fordítása révén is – az eltérő fordítói álláspontok, amihez még hozzájárult a meglehetősen heterogén nyelvi (és kulturális) környezet. Ha akár Rómát, akár az említett észak-afrikai várost, a mai Tripolit vesszük, mindkét helyen éltek görög és latin ajkú keresztények és alighanem görög és latinajkú zsidók is, akik tudtak héberül. A görög- és latinajkú keresztények közös istentiszteletre jártak, de egyaránt használták Szentírás görög és latin fordításait. Ágoston szavaiból kitetszik, hogy számára a Septuaginta volt a legmagasabb státuszú görög fordítás, amely kiinduló pontja volt a *Vetus Latina* szövegének is. Ágoston és Jeromos eltérő álláspontja a következőképpen jellemezhető:

Ágoston a *Septuaginta* szövegét tartotta mérvadónak, ezzel szemben Jeromos kritikával kezelte a *Septuagintát*, használta a közkézen forgó többi görög fordítást, és mindenekelőtt a héber eredetihez (*Hebraica veritas*) akart visszatérni. Ágostonnak mint püspöknek fontos volt, hogy egyetértés és összhang legyen a közösségben, ne legyen meghasonlás a fordítások különbsége miatt görögök és latinok közt.

Jeromost ezzel szemben jóval összetettebb indokok vezették, hiszen egyfelől tudta, hogy a héber eredetiben olvasható növénynek nincs latin neve, ahogy ezt ki is fejt a Jónás könyvéhez írt kommentárjában: *voluimus idipsum Hebraeae linguae nomen exprimere, quia sermo Latinus hanc speciem arboris non habebat*, ráadásul tartott a grammatikusoktól is, hogy a magyarázás szabadsága folytán mint India vadjait és Boiótia hegyeit más efféle szörnyeket találnak ki, vagyis nem akarta meghagyni a héber szót a szövegben, nehogy az félrevezető és egészen abszurd értelmezésekhez vezessen. Ezért tehát ő azokat a héberből dolgozó görög fordítókat követte, akik borostyánnak fordították ezt a növényt. Befolyásolta továbbá őt az is, hogy milyen allegorikus értelmezést tulajdonított a szöveghelynek. Olyan növényt keresett, amely csak gyengén kapaszkodik a talajba, és nem fásszárú, ráadásul – mintegy feszültséget teremtve gyors pusztulása és általános természete közt – örökzöld.

Valószínű azonban, hogy Jeromos választásakor közrejátszott az is, hogy milyen képzetek kapcsolódtak a két növényhez, a tökhöz és a borostyánhoz a rómaiak tudatában.²⁰ Erre csak Jeromos szövegének közvetett utalásaiból következtethetünk. Jónás könyvéhez írt kommentárjában használja ugyanis a φιλοκολοκύνθος, vagyis *tökszerető* kifejezést, Ágostonnak írt levelében pedig a *tökpárti* (*cucurbitarius*) szót. Nyilvánvaló, hogy Jeromos, a *tök* szót a hozzá kapcsolódó konnotációk miatt sem tartotta jó fordításnak, elég, ha csak a Claudius császár *tökké válásáról* (*Apolocynthisis*) szóló senecai maró szatírára gondolunk. A borostyánhoz, Dionysos szent növényéhez ellenben nem kapcsolódott efféle negatív képzet, vagyis hasonló lehetett a helyzet, mint a magyar nyelvben, amelyben a *tök* már poliszémiája miatt is nem intencionált képzeteket kelthet, másfelől csupa lekicsinylő kifejezéssel hozható kapcsolatba, mint például *tökfej*, *tökkopasz*, *töksima*, *hülye*, *mint a tök*, esetleg a *tök vagy*, de a kisgyerek vagy az alacsony ember is lehet *tökmag*, aki pedig nem siet, az *tököl*. Arról nem is beszélve, hogy a jelentéstapadás miatt milyen gyakori fokhatározó lett a *tök* (*tök nagy*, *tök jó*, *tök szép* stb).²¹ A klasszikus irodalmon nevelődött Jeromos ráadásul tudta azt is, hogy a *hederának* a költökhöz, költészethez kapcsolódó szimbolikus jelentése is van, így fordításában ezt az alluzív momentumot is hangsúlyozhatta. Jónás próféta ugyanis – attól függően, hogy az őt körülvevő környezetet ironikus, szatirikus, vagy emelkedett, komolyságot sugalló tárgyi és természeti elemek alkotják-e – tűnhet komikus vagy tragikus figurának. Jeromos nyilvánvalóan ez utóbbi irányba kívánja elmozdítani a történet értelmét.

S innen érdemes újra visszatérni Babits Jónásához. Az ő átiratában mind a bibliai szövegtől való eltérésnek, mind a növényválasztásnak fontos üzenete van:

Tudnivaló pedig itt hogy kimenve
a városból Jónás, ül vala szembe,
a város ellenébe, napkeletnek,
árnyékban, mert egy nagylevelű töknek

²⁰ TODD (1943: 101–111).

²¹ Bővebben a „tök” szó szóösszetételekben megfigyelt jelentésmódosulásáról ld. PESTI (2014: 106–110).

indái ott fölfutva egy kiszáradt,
hőségtől sujtott fára...²²

Babits egy kiszáradt fára futtatja föl a tököt, hogy hihetővé tegye, miképpen tudott egy kúszó vagy futónövény árnyékot adni, ráadásul a tök megszemélyesítése miatt (Babits szerint: *az egész tök elaszva szomorodna*) a jelenet hangsúlyozottan szatirikus-komikus élt is kap, ami révén Jónás duzzogása ironikus fénytörésbe kerül. Jeromos és Ágoston vitája, valamint Babits növényválasztása persze azt is megmutatja, milyen fontos a helyes szó (és növény) megválasztása, s egy-egy részlet konnotatív jelentése hogyan befolyásolhatja egy egész szöveg értelmét és értelmezését.

A fordításra igen gyakran használt, a mezőgazdasági életből vett kép az „átültetés”. „Átültetni egyik nyelvből a másikra” – szól a már modorosnak ható kifejezés. A Jónásnak árnyékot adó növény jeromosi fordítása jó példa arra, hogy nem lehet mindent átültetni, és ami átültethetetlen, annak szabad valami mást a helyébe ültetni. Ebben az esetben azonban kétségtelenül nehezebb helyzetben vagyunk, mivel a tök-változat – ahogy arra Szent Ágoston is fölhívta figyelmet – túlságosan elterjedt ahhoz,²³ hogysem könnyen kicserélhető lenne. Mindenesetre, akik a Biblia Jónás könyvének szövegét nem a tök-változattal ismerik, aligha fogják érteni, hogy Albrecht Dürer rézkarcán (1514) miért lóg a mennyezetről lopótök Szent Jeromos *studiolójában*.

²² Babits Mihály, *Jónás könyve, Negyedik rész*, 27–32.

²³ A pécsi ókeresztény sírkamrában is lopótök árnyékában ábrázolták Jónást: HENSZLMANN (1873: 51, 79). Újabban: HEIDL (2005b: 42–68). Ugyanő képekkel illusztrálva írt erről a világhálón is: <https://heidlggyorgy.com/2012/07/14/jonas-jele-jeromos-ertelmezese-es-aquileiai-chromatius-puspok-homiliaja/>

Felhasznált irodalom

- HEIDL 2000 HEIDL Gy., *Hebraica veritas and Hubris, Remark on the Controversy between Jerome and Augustine*, in: *L'esegesi dei padri latini: Dalle origini a Gregorio Magno. XVIII Incontro di studiosi dell'antichità cristiana*, Roma, 6-8 maggio 1999. *Studia Ephemeridis Augustinianum* 68/1 (2000) 41–47.
- HEIDL 2001 HEIDL Gy., *Hebraica veritas–latina veritas. Megjegyzés Ágoston és Jeromos vitájához. Studia Patrum, A Magyar Patrisztikai Társaság I. konferenciája az ókori kereszténységről (Kecskemét, 2001. június 21–23)*, Szent István Társulat, Budapest, 235–240.
- HEIDL 2005a HEIDL Gy., *Jónás a repkény alatt*, *Vigilia* 70 (2005:3) 229–235.
- HEIDL 2005b HEIDL Gy., *A pécsi I. számú sírkamra és Szent Jeromos Jónás kommentárja*, *Katekhón*, 3 (2005:1) 42–68.
- HEISER 1979 C. B. HEISER, *The Gourd Book*, University of Oklahoma Press, 1979.
- HENSZLMANN 1873 HENSZLMANN I., *A Pécsi Ó-Keresztyén Sír-Kamara*, in: *Pécsnek régiségei*, III. rész, Budapest, 1873.
- HIERONYMUS 1969 S. HIERONYMI presbyteri *Commentarii in prophetas Osee Ioelem Amos Abdiam Ionam Michaeam*, ed. M. Adriaen, *Corpus Christianorum Series Latina*, 76, Turnholt, 1969.
- HIERONYMUS 1996 *Sancti Eusebii HIERONYMI Epistulae, Partes I-III.*, edidit Isidorus Hilberg. editio altera supplementis aucta, Vindobonae, 1996.
- HORTON-SMITH 1895 L. HORTON-SMITH, *ΚΙΣΣΟΣ and Hedera*, *AJPh* 16 (1895:1) 38–45.
- JEROMOS 2005 Szent JEROMOS, *Levelek*, 1–2. köt. szerk. Takács László; ford. Adamik Tamás, Puskely Mária, Takács László; az utószót írta és a jegyzeteket összeállította Takács László, Budapest, 2005.
- KELLY 2003 J. N. D. KELLY, *Szent Jeromos élete, írásai és vitái*, ford. Nemes Krisztina, Budapest, 2003.
- NORRMAN–HAARBERG 1980 R. NORRMAN–J. HAARBERG, *Nature and Language, A Semiotic Study of Cucurbits in Literature*, Routledge Library Editions: Literary Theory, 1980, 28.
- PESTI 2014 PESTI J., *A tök jó nyelvi szerkezet előzményeiről*, *Magyar Nyelvőr* 138 (2014:1) 106–110.
- TODD 1943 F. A. TODD, *Some Cucurbitaceae in Latin Literature*, *The Classical Quarterly*, 36 (1943) 101–111.